

TÜRK TİYATROSU

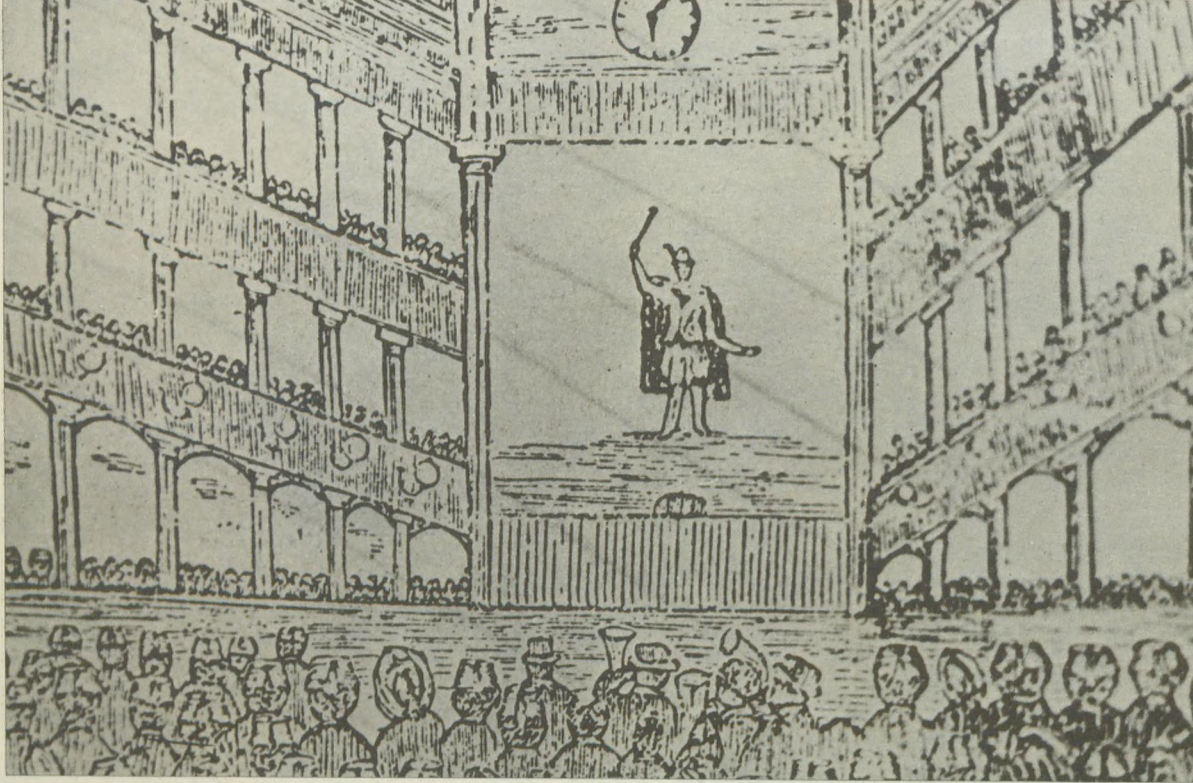
Sürekli Yazı: 2

VASFI RIZA ZOBU

Dolmabahçe Tiyatrosu yapılmaya başladığı ve «Mizikâlı efendiler»in türkçe temsil verdikleri dışarıya aksedince, yıllardır ermenice temsiller veren bir topluluk oynadıkları ermenice bir piyesi (şüphe yok

başlamadan yaşadığımız zamanlara kadar hükmünü icra ederek gelen «Orta Oyunu»ndan, Karagöz oyununu da buna katarak bir nebze bahsetmek isterim. Bunların ikisi için de yok Çin'den gelmiş, yok Bizans'tan alınmış gibi

Etrüsk hattâ rivayete göre Etrüskler gibi Anadolu'dan karşıya geçen A-tinalılar da Ortaasya'dan kopup gelen Turanî kavimleşmiş. Bütün bu millet ve devlet isimleri listesinde başkaca bir yığın isim okuyabiliriz şüphesiz ki...



Batı örneği Türk tiyatrosunun doğduğu yer olarak kabul edilen Güllü Agop Efendi'nin meşhur GEDİK PAŞA TİYATROSU'nun iç görünüşü. (1868 yılında)

ki bu da italyanca veya fransızca-dan tercümedir) türkçeye çevirerek Beyoğlu'ndaki Naum Efendi Tiyatrosunda iki-üç defa aynı eser mi, yoksa başka başka eserler mi bilemiyorum) oynadığını öğrenmiş bulunuyoruz. Ancak ne çare ki bu da bu kadarla bitiyor ve artık tekrarlandığını görmüyoruz.

Taa Gedikpaşa Tiyatrosunda Güllü Yakıp Efendi'nin türkçe temsiller vermeye başlayacağı 1868 yılına kadar...

«Gedikpaşa Tiyatrosu», bizim tiyatro tarihimizde mühim ve müstesnâ bir yeri olan bir binadır. Bugün bütün Türkiyemizde yayılıp yerleşen «Batı örneği Türk Tiyatrosu»nun doğduğu binadır bu. Bu nevzâdı doğurmuş da Güllü Agop adıyla maruf Güllü Yakup Efendi'dir.

«Türklerin o zamana kadar hiç tiyatrosu yok muydu da Güllü Yakup efendi ile Gedikpaşa'da kuruldu?» diyoruz. Vardı; araştıran ve birçok vesikalarla ispat eden ilim sahiplerinin iddialarına göre, dört bin senelik bir maziye de sahiptir. Konumuz dışında olduğu için o kadar gerilere kadar gitmeyeceğim. Yalnız «Avrupalı Türk Tiyatrosuna

vesikasız ve mânasız bir takım iddialarda bulunan insanlar aramızdan gelir geçerler. Madem ki bu oyunların lâfını edeceğiz, mahiyetleri hakkında da şimdi beraberce ve kısaca bir düşünelim:

İsa'dan çok evvelere varan bir «Türk kavimleri kaynaşması»nın iç ve ortaasyadan başladığını hep biliyoruz. Bunların Altay dağları çevrelerinden batıya, doğuya, güneye ve kuzeye akınla göçler yaptıklarını yabancı ilim adamları geçen asırlardan beri biliyor idiyeler de bizler de bize ait olan bu cihanşümül hâdiseleri elli-altmış seneyi geçmeyen bir zamandan bu yana merak edip öğrenmeye gayret gösteriyoruz.

Bu akıncı göçmenlerin sanatları, âdetleri, dilleri ile dünyaya yayıldıklarını da yer yer meydana çıkarılan kalıntılardan anlamaktayız. Birer Turanî ırk olduklarını, arkeologların fedakârâne çalışmaları ile daha yeni (yâni içinde bulunduğumuz asırda) öğreniyoruz ki, Mezopotamya'da yerleşmiş olan Akad'lar, Sümer'ler, Anadolu'ya yerleşmiş olan Hitit, Eti, Urartu devlet ve imparatorluklarının sahipleri bizim soyumuzdan; Girit,

Bunların tarım, yazı, maden ve toprak sanayii yanında bir de tiyatro, müzik ve dans sanatları olmadığını kim iddia edebilir? Nasıl Yunan tiyatrosunun milâdin altıyüzcüncü ve beşyüzcüncü yıllarında dinî âyinlerin tekâmül ile meydana geldiği biliniyorsa, Türkün de ondan eski ve onlarınki gibi dinî âdet ve merasimlerde çıkma bir tiyatrosu olduğunu da yabancı ilim adamlarının buldukları ve yayınladıkları vesikaların aydınlığında görmekte ve öğrenmekteyiz. Yüzlerce, binlerce yıllar durup dinlenmeden akan bu insan seli gittikleri yerlere sanatta ve bilimde nesi varsa onları da taşımış ve götürmüştür. Yerleştikleri bu meşhur diyarlarda elbette başka başka isimlere büründükleri gibi dillerinin, dinlerinin hattâ simâ ve renklerinin de değişikliğe uğradığını kabul etmekteyiz. Fakat ne kadar değişirlerse değişsinler, bugün ele geçirdiğimiz eserleriyle Türk olduklarını ve yine o eserleri ile kendilerine has birer güzel sanatları bulunduğunu kimsenin inkâr edemeyeceği bir katiyetle bilinmektedir.

İtiraf edelim ki, geçmişini merak edip de araştırmayan tek millet de

dünya yüzünde galiba biziz. Daha doğrusu bizlermişiz. Benim yaşımda olanlar, ilk ve orta mekteplerde Türkün tarihinin Osman Gazi ile başladığını okumuş ve bugünkü yurdumuzu türkleştirip ve ikibuçuk asırdan fazla bir zaman bütün sanatıyla hükümlan olan Selçukilerden bahsedene bir tarih kitabı okumamış, okutulmamışlardır. Anadolu Türk Selçuk devletini bilmediğimiz gibi, aşiretin nereden ve nasıl geldiğini dahi araştırmamış, Ertuğrul Beyin baba isminin Gündüz Alp olduğunu dahi öğrenememiş ve Caber Kalesi civarında «Türk mezarı» diye anılan türbede yatan Anadolu fatihi Selçuklu Süleyman Şah'ı, Osman Gazi'nin dedesi Ertuğrul beyin babası zannetmiş durmuşuz. Hâl böyle iken, Türkün geçmişteki tiyatrosunu, müziğini, edebiyatını araştırıp bulmak kimin aklına gelir?... Fakat 19'uncu asrın başlarından itibaren Avrupalı ilim adamlarının aklına gelmiş, eski Türk kavimlerinin dönüp dolaştıkları yerlere kadar gidip onların dişlerine takarak milletimizin menbasını araştırmışlar, onlar hakkında edindikleri bilgileri yazmış çizmişler amma hiçbirimiz bizim ulemâ için bir örnek olmamış, hiç bir eser bizim bilgilerin nazarına çarpma-



Meşhur Gedik Paşa Tiyatrosunun temsilleri ile ilgili yarısı Türkçe, yarısı ermenice eski bir duvar ilanı



Çok eski bir gravürden alınan bu resimde dans eden Türkmen kızları görülmektedir. Türkoğlu, nice yüzyıllardan beri Tiyatro Sanatının yanısıra dansa da yaşantısında pek büyük bir önem ve değer vermiştir.

miş, merakını uyandırmamış. Ta ki Köprülüzâde Mehmet Fuat bey isminde bir genç çıkıp da «Bizim ne-lerimiz varmı?» diye tetkikata girişip eser verene kadar... Tanrı rahmet eylesin Atatürk'e, o hıza getirdi de genç bilginlerimizin, modern bir kafa ile çalışan müverrihlerimizin yetişmesine yol açtı. Bu hususta Necip Âsim beyi de rahmetle anarım.

Bizim olan, bize aid amma tamamen bizim meçhulümüz bulunan güzel sanatlarımızı biraz evvel de söylediğim gibi, yabancı ilim adamları çok evvelden eşeleyip meydana çıkarmaya uğraşmışlardı. Bunların başında benim bilebildiklerim Dr. Kunaş, Bitter, Jacop, Nicola, Martinavitek gelir. Türk folkloruna, Türk temasına dair bunların verdikleri malûmat şâyânî şükrandır. Nihayetinde beraberce hüküm vermeme için bazı noktalar üzerinde duracağım. Dr. Wolframherhard isminde bir bilgin gelmiş ve sanki bizim için «Çin Tarihi» adlı koca bir eser meydana koymuş. Şimdi doktorun buluşlarını özetleyeceğim:

Çin kıtasına ilk defa kültürü getirenler bugünkü Tonguzların ecdadı ile bugünkü Sibiryâ ovasında bulunan kabilenin karışımından ortaya çıkan insanlardır. Güney Çin'e ilk kültürü Protomoğollar, Batı Çin'e de getirenlerin bugünkü Türklerin ataları olduklarına hiç şüphe kalmamıştır. Kuzey Çin'e gelince, bugün olduğu gibi en eski zamanlarda da tamamen Türklerle meskûn bir Türk ülkesi idi. Çin'de hükümrân olan üç sülâlenin kurucları da Türk idi. Bunlar milâttan önce 2202'den başlayıp, milâttan sonra 250 yılına kadar devam etmiştir. O halde eski Çin'e, tarihlerinin Çindeki saray tiyatrosundan bahsettikleri milâttan önceki 1240 tarihi, Türk hükümdarlarının saltanat sürdükleri zamana rastlar. Doktor Eberhart'ın Çin Tarihi kitabının 209'uncu sayfasından hülâsa ediyorum: Çinde kuzey kavimlerinin getirdiği tiyatro sanatı başladı. Sekizinci asırda İmparator Shuan Dzung tarafından sarayda devamlı

temsiller verildi. Aktör yetiştirmek için bir konservatuar kurulu (Kuzey Çin kavimlerinin kâmilü Türk olduklarını unutmayalım)...

1934 ocak ayında Belgrad'da çıkan «Politika» isimli gazetede Nikoliç imzasıyla bir makale çıkıyor. Aynı senenin Birincikânun ve 1935 şubat tarihli, tiyatromuzun «Darülbeydi» resimli mecmuasında tercümesi yayınlanan bu makalede Türk tiyatrosunun çok eski devirlerden beri var olduğunu, dörtbin sene evvel yazılmış bir Türk tiyatro eserinin mevcut bulunduğunu ve bu eserin konusunu yazmaktadır.

Bizans İmparatoru Aleksî'nin münevver bir kızı vardı. Adı Anna Komnini olan bu prenses babasının devrinde cereyan etmiş hâdisatı günlük notlar halinde tutmuştur. O devrin tarihine ışık tutan kıymetli bir eserdir. İlk defa Fuat Köprülü bu kızın eserinden faydalanarak Selçukilerdeki tiyatrodan bahsetmiştir. Selçuk sarayında oynanan eser, Bizans İmparatorunun bacak ağrılarına dair bir komedidir ve mevzuu anlatılmaktadır. 17 haziran 1947 tarihli Cumhuriyet gazetesinde İsmail Hâmi Danişmend, Bizans mecmualarından istifade ederek Selçukî saraylarındaki tiyatro temsillerini anlatır.

Prens Anna'nın 1884 yılında Leipzig'de basılan kitabında bu oyunların konularına dair inceden inceye malûmat bulunmaktadır. Babası için bir hicviye olduğundan hiddetlenmiş ve o hiddetle bütün tafsilâtıyla oyunu anlatmıştır. Bunların çok gülünçlü komedi oldukları anlaşılmalıdır. Bu düşman kızı oynayan aktörlerden bahsederken «Türklerin aktörlük sanatındaki yaradılıştan gelme kabiliyet ve istidatları sayesinde» babasını Bizanslılardan aldığına dair bir tek kayıt yoktur. Böyle olduğu gibi, kitabında her vak'a vardır da, Bizans tiyatrosu hakkında hiçbir malûmat yoktur.

Demek ki Bizans'ta o zamanlar tiyatro bulunmuyordu. Olsaydı, muhakkak ki onu da diğerleri gibi not ederdi. Selçukilerdeki oyunlardan bahsederken, bunun tamamen Türklerle has bir temaşa sanatı olduğunu anlatmıştır üstelik.

1299'da Anadolu'da kurulan Osmanlı devletinde bulunmuş olan elçilerin ve elçilik mensuplarının sefahanelerinde veya hâtıralarında padişah düşün ve eğlenceleri tafsilâtıyla anlatılır. Birçok eğlenceler sayılırken «tiyatro»dan «komik mu-

havereli temsiller» diye söz edilir. Fransızca baskısında Hammer tarihinin 11'nci cildinde bir oyunu anlatırken «théatreal» sözünü kullanır. Ve nihayet müsteşrik Nicola Martinoviç New York'ta ingilizce olarak bastığı «Türk Tiyatrosu» isimli kitabında: Selçukiler zamanında oynanan tiyatroların Osmanlı devletinin kuruluşundan sonra da devam ettiğini yazar. Tarifine göre, Ortaoyunu'na benzeyen bu temaşanın ehemmiyetle devam etmiş olduğunu bildirir. Padişah düşünlerinde tiyatro temsilleri verildiğini, harp seferlerinde ordu ile beraber mutlaka aktörlerin de bulunduğunu, harpten yorulan askerlerin dinlenmesi için seyirciler içinde Sultanın da dahil olduğu halde tiyatro oynatıldığını, payitahtta padişahın sarayında daimî surette oyuncuları bulunduğunu, yüksek sınıf kişilerin de her zaman padişahı taklit yolu hareket ettiklerinden, onların da konaklarında zaman zaman temsiller verildiğini, Türklerin bu oyun sanatını işgalleri altında bulundukları diğer milletlerin memleketlerine de götürdüklerini; meselâ Romanya'da asilzadelerin konaklarında «Türklerin getirdikleri tiyatrosunun aynı»nin oynatıldığından, yarı istiklallerine kavuştukları halde bu Türk tiyatrosunun devam ettiğinden uzun uza-diya bahseder.

Şimdi düşünelim; ödir bu sıraladığım oyunların aslı? Tiyatro değil mi? Bunda şüphemiz yok. Türkte olan bu sanat, yarı vahşi hayat geçiren Avrupalılarda yoktu. Hattâ yegâne medenî bir millet ve devlet olan Bizans'ta da. O halde 19'ncu asırdan sonra «Ortaoyunu» ismini alan oyunları andıran millî bir tiyatromuz daha o devirlerde vardı.

Gelecek Yazı: ORTA OYUNU



Türk sanat tarihinin bir diğer siması da Meddah'tır. Tarihi bir gravürden alınan yukarıdaki resimde bir kahvehanede hikâye anlatan Meddah görülmektedir...

